

ğ; bu eserine hocası Zeynüddin el-İrâkî'nin Zey'indeki râvileri aynen alarak onları "zâl" rumuzuyla, aynı özelliklere sahip diğer râvilerden kendisinin tesbit ettiklerini ise ziyade anlamında "ze" harfiyle göstermiştir. Eserde cerh ve ta'dîli yapılan râvilerin sayısı çeşitli baskılara göre değişmektedir (Haydarâbâd neşrine göre mükerrer ve ilâvelerle birlikte 15.541, M. Abdurrahman el-Mar'aşlî neşrine göre 15.739, Abdülfettâh Ebû Gudde neşrine göre ise mükerrersiz ve ilâvesiz olarak 9164'tür). İbn Hacer, 3577 râviyi *Mizânü'l-i'tidâl*'de yer almalarına rağmen bu râvilerin *Tehzîbü't-Tehzîb*'in aslı olan *Tehzîbü'l-Kemâl*'de buldukları gerekçesiyle onları *Lisânü'l-Mizân*'a almamış, fakat eserin son kısmında müstakil olarak zikretmiştir (Haydarâbâd 1331, VII, 167-535; nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, VIII, 187-599). İbn Hacer eser üzerinde başka çalışmalar da yapmış, kitapta sonradan belirlediği bazı hataları göstermek ve ona alınması gereken râvileri ilâve etmek üzere *Tahrîrü'l-Mizân*'ı kaleme almış, Zehebî'nin aynı eserde gerekçesini söylemeden zayıf kabul ettiği râvilere dair *Takvîmü'l-Lisân*'ı ve 2000'e yakın biyografi ihtiva eden *Zeylü'l-Mizân*'ı yazmıştır. *Lisânü'l-Mizân*'a dair Süyûtî'nin de *Zevâ'idü'l-Lisân 'ale'l-Mizân* adlı bir çalışması vardır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1918). Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî, *el-Müntekâ min Lisâni'l-Mizân*'ında eserdeki mevzû, münker ve metruk rivayetleri alfabetik olarak bir araya getirmiştir. *Lisânü'l-Mizân* ilk defa Haydarâbâd-Dekken'de yayımlanmış (I-VII, 1329-1331 → Beyrut 1390/1971), Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî eser üzerinde *Fethu'l-mennân bi-muḥaddimetü Lisâni'l-Mizân* adıyla bir çalışma yaptıktan sonra (Beyrut 1415/1995) onu tahkik etmiş, son cildi fihrist olmak üzere tekrar neşretmiştir (I-X, 1416-1417/1995-1996). *Lisânü'l-Mizân*'ın yeni bir neşri de Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından gerçekleştirilmiştir (I-IX, Beyrut 1423/2002).

Kâsım Ali Sa'd, *Menhecü'z-Zehebî fi Mizâni'l-i'tidâl* adıyla bir yüksek lisans tezi yapmış (1405, Câmîatü İmâm Muhammed b. Suûd [Riyad]), Muhammed İbrâhim Dâvûd İshâze el-Mevsilî de *er-Ruvât ellezîne vesseḳahüm el-İmâm ez-Zehebî fi Mizâni'l-i'tidâl ve kad tekelleme fihim ba'zû'n-nuḳḳâd min ḥayṣü'l-bid'a* ismiyle hazırladığı mezuniyet tezini (1404/1984, el-Câmîatü'l-İslâmiyye külliyyetü'l-hadis [Medine]) daha sonra yayımlamıştır (Cidde 1406/1986). *Mizânü'l-i'ti-*

dâl'deki hadisler üzerinde Berku't-Tevhîdî Sâhibzâde'nin (*el-Miftâhu'l-kebir li-eḥâdişi'l-Mizân ve'l-Târihi'l-kebir* [Lahor 1404/1984]) ve Ebû Abdurrahman Mahmûd el-Cezâirî'nin de (*Bulûgu'l-âmâl fi tertîbi eḥâdişi Mizâni'l-i'tidâl* [Riyad 1412/1991]) çalışmaları vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, I, 86-93; Zeynüddin el-İrâkî, *Zeylü Mizâni'l-i'tidâl* (nşr. Abdülkayyûm Abdürabbînebi), Riyad 1406, neşredenin girişi, s. 7-9, 12-14, 31-45; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân* (nşr. M. Abdurrahman el-Mar'aşlî), I-X, Beyrut 1416/1996; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1917-1918; Beşşâr Awâd Ma'rûf, *ez-Zehebî ve menhecühü fi kitâbeti Târihi'l-İslâm*, Kahire 1976, s. 193-201; Ömer b. Hasan Osman Fellâte, *el-Vaz' fi'l-hadis*, Dimaşk - Beyrut 1401/1981, III, 431-435; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 134-135; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî ve dirâsetü muşannefatihî ve menhecihî ve mevâridihî fi Kitâbi'l-İşâbe*, Bağdad, ts. (Dârü'r-risâle), I, 519-523; M. Abdurrahman el-Mar'aşlî, *Fethu'l-mennân bi-muḥaddimetü Lisâni'l-Mizân*, Beyrut 1415/1995.

M. YAŞAR KANDEMİR

Mİ'ZEF

(bk. NÜZHE).

MİZVELE

(bk. GÜNEŞ SAATİ).

MİZZÎ, Muhammed b. Ahmed

(محمد بن أحمد المزی)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahîm el-Mizzî (ö. 750/1349)

Mısırlı astronomi âlimi ve muvakkit.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Safedî, vefat ettiğinde altmış yaşlarında olduğunu, İbn Hacer de bu bilgi doğrultusunda 690 (1291) yılından biraz önce doğduğunu belirtmektedir. Kahire'de yetişti ve İbnü'l-Ekfânî'nin derslerine devam etti. Bu sırada kıraat ilmi üzerinde yoğunlaşmış eş-Şâḫiyye'yi ezberledi ve kıraat-i seb'adan icâzet aldı. Daha sonra matematik ve astronomiye yönelerek bu alanlarda kendinden söz ettirecek bir düzeye ulaştı. Mizzî'nin şöhreti daha çok usturlap ve rubu' tahtası yapımındaki ustalığından kaynaklanmaktadır. Yay yapımında da ustaydı. Pratik fonksiyonlarının ötesinde büyük sanat değeri taşıyan onun elinden

çıkma aletler piyasa fiyatlarının çok üzerinde satılmaktaydı. Bunlardan bazı örnekler çeşitli müze ve kütüphanelerde mevcuttur. Mısır'dan Suriye'ye giderek önce Rebve şehrinde, ardından Dimaşk'taki Emeviye Camii'nde muvakkitlik yapan Mizzî mekânîğin (hiyel) otomatları üzerinde de çalıştı, aynı zamanda nazım ve nesir olmak üzere edebiyatla da ilgilendi. Deneyleri sırasında güneşe çok bakması gözlerini etkilemiş, sadece bir gözüyle biraz görür olmuştur. Öğrencileri arasında Kudüs'te muvakkitlik yapan Zeynüddin Ebû Bekir b. Muhammed et-Temîmî el-Kerekî'nin adı anılmaktadır. Astronomik aletlerin yapım ve kullanımıyla ilgili önemli eserler kaleme alan Mizzî 750 yılının başlarında (1349) vefat etti.

Eserleri. 1. er-Risâletü'l-usturlâbiyye (British Library, nr. 977/1; Bodleian Library, nr. 1967/12; Bibliothèque Nationale, nr. 2547/6). **2. Nuḥabü'l-elbâb fi'l-ʿamel bi'l-usturlâb** (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Felek, nr. 3993/1; Mîkât, nr. 594). **3. Keşfü'r-reyb fi'l-ʿamel bi'l-ceyb** (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 771/6; Tal'at, Mîkât, nr. 78; Escorial Library, nr. II, 961/5; Bibliothèque Nationale, nr. 2547/23; Râmpûr Rızâ Ktp., nr. I, 434/32). **4. Nazmü'l-lü'lü'l-mühezzeb fi'l-ʿamel bi'r-rub'ü'l-müceyyeb**. Yirmi beş kitadan oluşan bir eserdir (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Teymûriyye, nr. 367/1; Rabat el-Hizânetü'l-âmme, nr. 452/5, 454). **5. er-Ravzatü'l-muḫrîrât fi'l-ʿamel bi-rub'ü'l-muḫanṭarât** (dünya kütüphanelerinde mevcut yirmi civarındaki nüshası için bk. Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 247). **6. Risâle fi'l-ʿamel bi'l-âleti'l-müenneḥa** (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 771/6, 1093/11; Tal'at, Mîkât, nr. 78; Escorial Library, nr. II, 961/5; Bibliothèque Nationale, nr. 2547/23; Râmpûr Rızâ Ktp., nr. I, 434/32). **7. Risâle fi'l-ʿamel bi'r-rub'ü'l-maṭvi** (*Risâle fi'l-ʿamel bi-rub'ü'l-dâireti'l-mevzû'aleyhi'l-muḫanṭarâtü'l-maṭviyye*) (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 13812; Bodleian Library, nr. I, 967/7). **8. Risâle fi'l-ʿamel bi'r-rub'ü'l-musaṭṭar** (John Rylands Library, nr. 361). **9. Muḫtaşar fi'l-ʿamel bi-rub'ü'l-dâire** (Leiden University Library, nr. 1001/19). **10. Cedâvilü mîkâtiyye** (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Fâzil, Mîkât, nr. 62). **11. el-Eşkalü'ş-şâhiyye fi'l-ʿamel bi'l-muḫanṭarat** (*Keşfü'z-zunûn*, I, 323). **12. Risâle fi'd-dâireti'l-Hindiyeye** (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Teymûriyye, nr. 391/4; eserlerin yazma nüshaları için ayrıca bk. King, s. 63-64; Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 246-247).

Mizzî, Muhammed b. Ahmed

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, II, 170-171; a.mlf., *Nektü'l-himyan*, Kahire, ts., s. 244; İbn Hacer, *ed-Dü-rerü'l-kâmine*, III, 325-326; *Keşfü'z-zunûn*, I, 323, 860; Suter, *Die Mathematiker*, s. 165; Brockelmann, *GAL*, II, 155-156; *Suppl.*, II, 156; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 157; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 696-697; D. A. King, *A Survey of the Scientific Manuscripts in the Egyptian National Library*, Winona Lake 1986, s. 63-64; I. Fernini, *A Bibliography of Scholars in Medieval Islam*, Abu Dhabi 1998, s. 178-179, 301-303; B. A. Rosenfeld - Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization*, İstanbul 2003, s. 246-247; G. Fehérvári, "An Eight / Fourteenth-Century Quadrant of the Astrolabist Al-Mizzî", *BSOAS*, XXXVI (1973), s. 115-117.

YAVUZ UNAT

MİZZÎ, Yûsuf b. Abdurrahman

(يوسف بن عبد الرحمن الميزي)

Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf
b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî
(ö. 742/1341)

Hadis hâfızı.

10 Rebülâhîr 654'te (7 Mayıs 1256) Halep civarında doğdu. Benî Kelb'in Kudâa koluna mensup olduğu için Kelbî ve Kudâî nisbeleriyle de anılır. Küçük yaşta muhtemelen ailesiyle birlikte Dimaşk'a giderek Mizze köyüne yerleşti ve orada yetişti. Henüz çocukken Kur'an-ı Kerim'i öğrendi ve bir süre Şâfiî fihri okuduktan sonra 675'te (1276-77) hadis tahsiline başladı. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Selâme b. İbrâhim ed-Dimaşki'den *Hilyetü'l-evliyâ'* başta olmak üzere birçok eseri okudu. Hadis öğrenimini ilerletmek için Kudüs, Humus, Hama, Ba'lebek, Mekke, Medine, Kahire, İskenderiye ve Bilbis gibi merkezlere giderek Nevevî, İbnü's-Sâbûnî, İbn Hallikân, Zevâvî, Ebü'l-Ferec İbn Kudâme, Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî, İbn Hamdân, İbnü'l-Müneccâ, Mahmûd b. Ebû Bekir el-Kelâbâzî, Ali b. Muhammed el-Yûnîni, İbn Dakikül'id ve Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî gibi âlimlerden faydalandı. Onlardan *Kütüb-i Sitte*'yi, İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ'*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ* ve *Delâ'ilü'n-nübüvve* gibi eserlerini ve pek çok hadis cüzünü okudu. Ayrıca Arap dilinde kendini yetiştirdi. Hadisleri anlama, illetlerini, az kullanan kelimelerini bilme, sağlam ve uydurma olanlarını birbirinden ayırma, özellikle râvilerini tanıma hususunda maharet kazandı,

hadis ilimlerinde devrinin en önemli ismi oldu. Dönemin üç önemli şahsiyeti olan Takıyyüddin İbn Teymiyye, Bîrzâlî ve Zehebî ile yakın temasta bulunup kendilerinden faydalandı, onlar da Mizzî'nin hadis bilgisinden istifade ettiler. Gençlik yıllarında Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşünü savunan Affüddin et-Tilimsânî'nin tesirinde kaldığı, daha sonra yanıldığını anlayarak bu görüşleri terkettiği belirtilmektedir. İbn Teymiyye, *el-'Aķidetü'l-Vâsiyye* adlı eserindeki fikirleri dolayısıyla Şâfiî fakihî ve kâdilkudât İbnü'z-Zemlekânî gibi âlimlerle yaptığı şiddetli tartışmalar dolayısıyla Eş'arîler tarafından suçlanıp Şam nâibi tarafından sorguya çekilince Mizzî de arkadaşını savunmak maksadıyla Dimaşk Câmi-i Kebîri'nde Buhârî'nin *Halku ef'âli'l-İbâd*'ından Cehmiyye aleyhindeki bahisleri okuttu. Camide bulunan bazı Şâfiî fakihlerinin, bu tutumuyla Mizzî'nin kendilerini hedef aldığını ileri sürerek onu Şâfiî kadısı Necmeddin İbn Sasrâ'ya şikâyet etmeleri yüzünden Mizzî de bir Şâfiî olduğu halde hapse atıldı (705/1305-1306). Durumu öğrenen İbn Teymiyye kadıyla tartışıp onun hapisten çıkarılmasını sağladıysa da İbn Sasrâ'nın ısrarı üzerine tekrar hapse kondu; kısa bir süre sonra da serbest bırakıldı. Mizzî'ye Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ını okuttuğu için de eziyet edilmiştir (Mizzî, neşredenin girişi, I, 21).

Mizzî, 718'de (1318) Dimaşk'ın en büyük dârülhadisi olan Eşrefiyye'nin başına getirildi ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. Kendisinden sonra yerine geçen talebesi Takıyyüddin es-Sübki, Eşrefiyye Dârülhadisi'ne Mizzî'den daha âlim bir kimsenin girmediğini söyler. Bu sırada Hımsiyye Dârülhadisi'ndeki hocalık vazifesini talebesi hadis hâfızı Alâî'ye devreden Mizzî bir diğer talebesi ve arkadaşı Bîrzâlî'nin vefatı üzerine Nuriyye Dârülhadisi'nde ders vermeye başladı (739/1338-39), bu görevi de ölümüne kadar devam etti. Elli yıldan fazla bir süre hadis rivayet etti, kendi eserlerinden ve âli rivayetlerinden başka *Şahîh-i Buhârî*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'i, Beyhakî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve*'si gibi eserleri birçok defa okuttu. Bir müddet hadis imlâ meclislerinde talebelerine hadis yazdırdı. İbn Seyyidünnâs, Şemseddin İbn Abdülhâdî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Takıyyüddin es-Sübki, Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî, Moğul-tay b. Kılıç, Şemseddin İbn Müflih, Tâceddin es-Sübki, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn

Râfi', İbn Abdülber es-Sübki, İbn Câbir, İbn Berdis, Burhâneddin İbn Cemâa gibi şahsiyetlere hocalık etti. İbnü'l-Mülakkın ve Ömer b. Reslân el-Bulkinî de ondan icâzet aldılar.

12 Safer 742'de (28 Temmuz 1341) Dimaşk'ta vebaya yakalanan Mizzî birkaç gün içinde vefat etti. Cenaze namazını Takıyyüddin es-Sübki kıldırdıktan sonra Mekâbirü's-Sûfiyye'de İbn Teymiyye'nin kabrinin yakınına batı tarafına defnedildi. Güzel ahlâkı, zâhidâne yaşantısı ve mütevazî kişiliğiyle tanınan Mizzî'nin Selef yolunu önemseydiği belirtilmiş, aile fertlerinin eğitimine özen gösterdiğinden söz edilmiştir. Kur'an hâfızı olan hanımının da pek çok kadına Kur'an okuttuğu, âlim oğlu Abdurrahman b. Yûsuf el-Mizzî'nin (ö. 749/1348) *el-Ehâdişü's-şihâhu'l-garâib* adlı eserinin günümüze ulaştığı (Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 22, müellif hattı), Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in de Mizzî'nin Zeynep adlı kızıyla evlendiği bilinmektedir.

İbn Teymiyye, Mizzî'nin hem dirâyetü'l-hadis hem rivâyetü'l-hadis ilimlerinde üstünlüğüne işaret etmiş, içlerinde İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Ebû Şâme el-Makdisî ve Nevevî gibi muhaddislerin de bulunduğu Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhleri arasında vâkıfın şartına en uygun âlimin Mizzî olduğunu söylemiştir. Kendisiyle 690 (1291) yılında Dimaşk'ta görüşen İbn Seyyidünnâs onun bütün akranından üstün olduğunu, râvilerin biyografisini onun kadar mükemmel bilen birini görmediğini, Arap dili sahasında da otorite sayıldığını belirtmiştir. Mizzî'nin *Tezhibü'l-Ke-mâl*'i üzerinde ikmal ve ihtisar türünden dört çalışma yapan Zehebî de hocasının üstün özelliklerine işaret etmiş, ondan güçlü bir hadis hâfızı görmediğini, hadis ilmi ve ricâli konusunda herkesten ileri olduğunu ve kendisinin problemlerini de onun çözdüğünü, ayrıca çok güzel ve düzgün bir yazıya sahip bulunduğunu söylemiştir (*Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1498).

Eserleri. 1. *Tuhfetü'l-eşrâf* * bi-ma'rifeti'l-eşrâf. Sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîne ait 1391 mûsnedde mevcut 19.626 hadisin ele alındığı eser *Kütüb-i Sitte* ile Ebü Dâvûd'un *el-Merâsil*'ini, Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebî* adlı eserini, Nesâî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*'sini de ihtiva etmektedir. İbn Hacer el-Askalânî, bazı hataları tashih ve eseri ikmal maksadıyla *en-Nüketü'z-zırâf* 'Ale'l-Eşrâf'ı kaleme almış, her iki eser Abdüssamed Şerefeddin tarafından bir arada yayımlanmıştır (I-XIV, Bombay 1965-1966). 2.